

SISAČKA TVRĐAVA I DRUGE UTVRDE U DONJEM POKUPLJU

Sisak je neosporno jedno od mitskih mjesta hrvatske prošlosti i grad uz koji se vezuju neka značajna zbivanja što su duboko obilježila hrvatsku ali i europsku povijest. Danas je Sisak sjedište Sisačko-moslavačke županije, ima nešto više od pedeset tisuća stanovnika i regionalno je gospodarsko središte. O najstarijoj smo povijesti grada nedavno iscrpno pisali (*Građevinar* br. 8/2002. i 1/2003.), ali najnovija istraživanja građevina na drvenim pilotima u koritu Kupe govore da je život na utoku Kupe u Savu znatno stariji nego što se vjerovalo te da vjerojatno potječe iz 1400. godine pr. Krista. Sisak je bio keltska Segestica, rimska Siscia, kao Sissek, sjedište Ljudevita Posavskog, a kao Sziszek u 19. st. najveća hrvatska riječna luka.

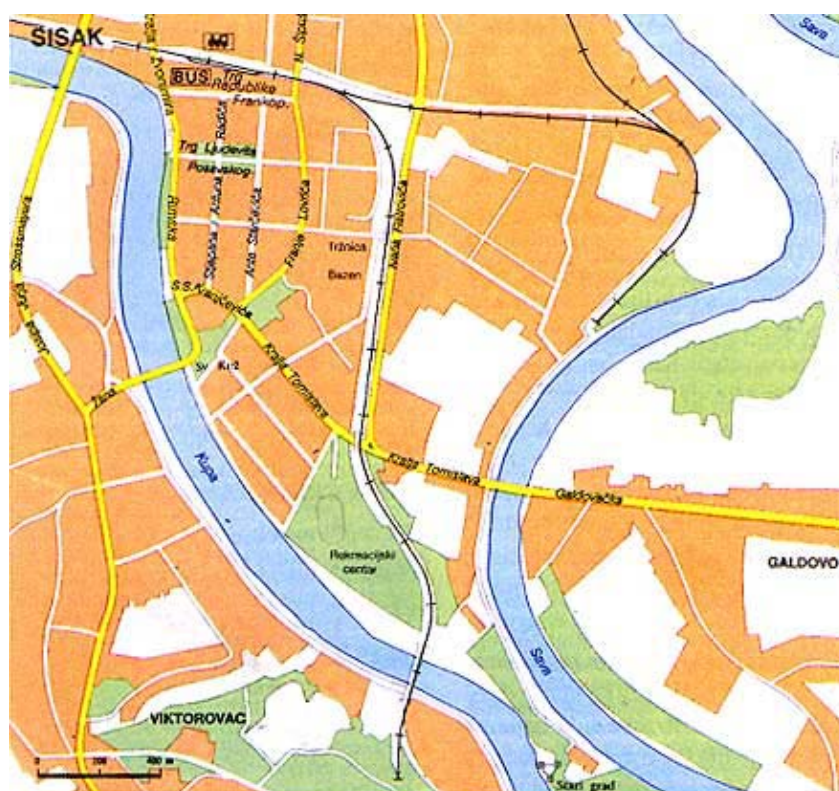
Odluku da gradi modernu ratnu tvrđavu na ključnom položaju buduće kupske obrambene granice donio je Zagrebački stolni kaptol u prvoj polovici 16. st. No to nije bila prva utvrda koju je Kaptol gradio za obranu svojih pokupskih posjeda. Uostalom zagrebačka crkva i biskupi bili su uz knezove Zrinske i Blagajske najveći feudalni posjednici na području između Une, Save i Kupe. Kaptol je još prije, približavanjem turske opasnosti, izgradio nekoliko manjih utvrda na strateški osjetljivim položajima: Pečki, Čuntić, Klimna gora, Križ i Sokol. Već su prije na tom području, uglavnom na sjevernim padinama Zrinske gore, postojale i stare utvrde zagrebačke biskupije: Vinodol, Veliki Gradac, Mali Gradac, Hrastovica (s dvije utvrde) i Gora. Na samoj su rijeci Kupi, u blizini važnog prijelaza kod Pokupskog, zagrebački biskupi 1530. na mjestu drvene utvrde sagradili kaštel trokutastog tlocrtnog oblika, koji je na neki način bio prethodnica budućega kaštela u Sisku.

SISAK FORTRESS AND OTHER FORTIFICATIONS IN LOWER POKUPLJE AREA

The Old Town in Sisak was built in the mid 16th century by Kaptol, the church dominated portion of Zagreb, in order to protect its estates on the other side of the Kupa river against Turkish incursions. This fortress was actually a triangular castle made of brick and stone, instead of the earth which was more commonly used at that time. It is in front of the Sisak fortress that Turkish army was utterly defeated, and this victory was the turning point in the centuries-old Croat-Turkish struggles. The Old Town of Sisak is closely connected to the fortress built by Turks at the confluence of the Kupa and the Petrinjčica rivers, which was the beginning of the present-day town of Petrinja. It was built by Turks as a stronghold for attacks on the Sisak fortress and other zones in Pokuplje area. After liberation of this fortress, another one was built on the other side of the Kupa river. In fact, many old and newly-built fortifications were erected on the left and right banks of the Kupa river. They all are now in ruins and, in most cases, there are no traces of their existence. The only fortification preserved to this day is the fortress of Lukovec near Zagreb.

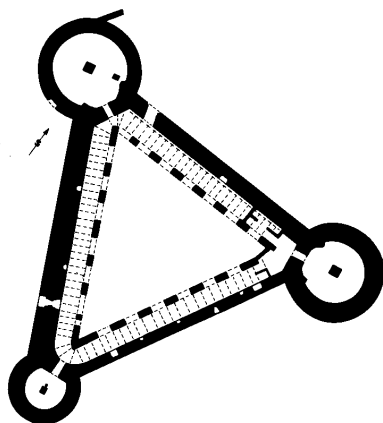
Na gradnju nove utvrde Kaptol je bio prisiljen i zbog čestih turskih provala preko Une te gubitkom nekih utvrda u posavskom zaleđu, posebno Kraljeve Velike. Uostalom tada su uz veći dio Slavonije bile okupirane

i neke druge vrlo važne utvrde (Jasenovac i Dubica), a neposredno prije početka gradnje pala je i Ustilonja (na ušću Lonje) u vlasništvu hrvatskog bana Petra Keglevića. U traženju mjesta za građenje nove

Položaj sisačke utvrde na tlocrtu grada (Stari grad)

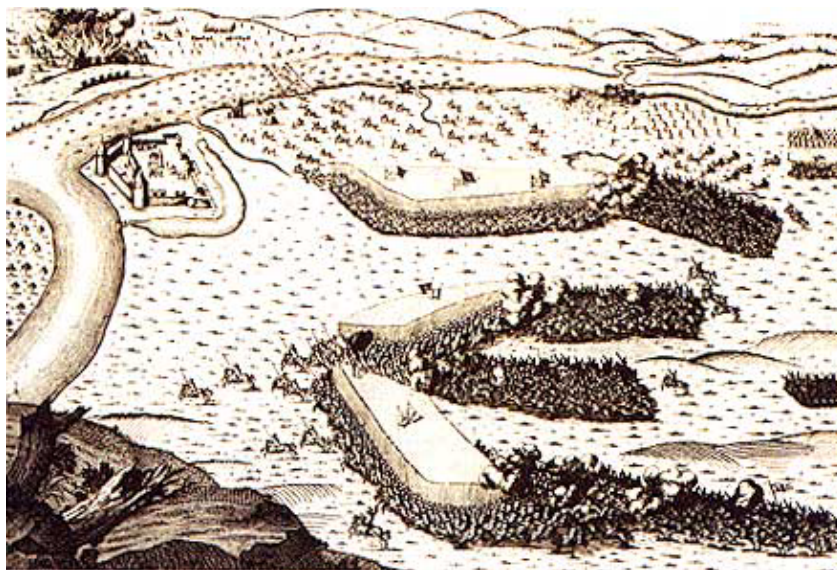
utvrde zagrebački su kanonici sa svojim ratnim savjetnicima pokazali veliku stratešku pronicljivost. Izabrali su mjesto dobro zaštićeno slivom Kupe i Save, i položaj gdje se spaja Posavlje i Pokuplje, ujedno smješteno na strateškoj sredini između dravsko-savske i kupsko-unske granične fronte. Iako su nova turska osvajanja poremetila te obrambene odnose, te iako je 1578. izgrađen Karlovac kao nova obrambena tvrđava, sisački je kaštel ostao središnja i najvažnija uporišna točka slavonske i kupske granične crte. Mora se odmah reći da je Zagrebački kaptol dobro znao za strateške vrijednosti svoje utvrde, a posebno je to znao dobro iskoristiti kada je trebao od kralja ili od staleža Štajerske, Kranjske i Koruške namaknuti novac ili ratni materijal.

Tlocrt Starog grada u Sisku

Još i prije nego što je dobivena kraljeva dozvola za gradnju nove utvrde na lijevoj obali Kupe, na poluotoku Topolika, što ga tvore Kupa u Sava na svom sutoku, Kaptol je započeo sa svojim podložnicima iz Siska i okolnih sela skupljati i dopremati građevni materijal za novo gradilište. Velik je dio građe, posebno cigle, pronađen u ruševinama stare rimske Siscie.

Dozvolu za gradnju novog kaštela dao je kralj Ferdinand 1544. u odgovoru na molbu zagrebačkog biskupa Olaha. Ujedno je oslobodio kaptolske podložnike svih nameta na nekoliko godina, a naložio je i banu Nikoli

Prikaz Sisačke bitke 1593.

Zrinskom da za gradnju kaštela skuplja crkvenu desetinu na području varaždinske, zagrebačke i križevačke županije. Obećao je i pomoć u novcu te u nabavi pušaka i baruta.

Očito je da su se kanonici za gradnju izuzetno dobro pripremili jer je već nakon nekoliko mjeseci, krajem 1544., gradnja novog kaštela toliko uznapredovala da su na podignute zidove bila postavljena ulazna vrata, a angažirani su i prvi stražari (ukupno 14) na čelu s kaštelanom Ivanom Tominićem. Iako su pomoć i podrška za gradnju pristizali sa svih strana, ipak su kanonici Zagrebačke biskupije zajedno sa svojim kmetovima podnijeli najveće žrtve i terete. Kmetovi su bili glavna radna snaga i prvi stalni branitelji.

Iz precizno vođenih zabilježaka o svim приходima i rashodima gradilišta možemo saznati sve o gradnji koja je trajala od 1544. do 1550. godine. Voditelj zidara i nadzornik zidarskih radova (director muratorum) bio je Petar de Mediolanus iz Milana koji je došao na gradilište u travnju 1545. s pet pomoćnika. Palir je bio majstor Antonio iz Ljubljane odakle su stigla još četiri zidara. Na gradilištu je od početka radilo 13 talijanskih zidara koji su obrađivali i

kamen (posebno se spominju Dominiko iz Brescie i Martin iz Novog Mesta), a predvodio ih je Petar de Dominico. Kasnije je pristiglo još nekoliko zidara, iz okolice ili iz Zagreba. Bilo je mnogo tesara iz okolnih mjesta (Velike, Čuntića, Gradeca, Ivanje Reke, Streličkog Broda, Prečna i Zagreba) koje je vodio tesar Martin iz Zagreba. Zidari drugi Martin i Nikola iz Zagreba pripremali su vapno za zidanje, a kad su pripremili dovoljno tog građevnog materijala pridružili su se ostalim zidarima. Navodi se i drvodjelja Juraj Čurlek, puškar Tomo Vlašić i pisar Ivan Morošić iz zagrebačkog Gradeca. Zna se da je gradnja kaštela stajala ukupno 3365 forinti i 28 denara.

Postavlja se pitanje tko je izradio projekt gradnje i tko je vodio njegovu realizaciju. Sasvim je sigurno da su zagrebački kanonici bili investitori, nositelji i nadzornici tog građevinskog projekta te nema nikakve sumnje da odlučivanje i nadzor svih poslova nikome nisu prepuštali. Ipak u izradi projekta morali su imati vrsnog savjetnika i graditelja koji je dobro poznao onodobno ratno graditeljstvo. O tome ne postoji ni jedan poznati izvor. Može se samo pretpostaviti, kao što to čini povjesničar Milan Kruhek, da je u donošenju odluke i

stvaranju plana gradnje sudjelovao vješt i sposoban graditelj Domenico de Lalia, koji u to vrijeme vodi i nadzire početak gradnje utvrda slavonske granice od Varaždina i Koprivnice do Ivanića i Siska. U Varaždinu ga je doveo Ivan Ungnad, a gradnja varaždinskih utvrda počela je upravo te iste 1544. godine.

Zašto se Zagrebački kaptol opredijelio za tradicionalni kaštel trokutastoga tlocrtnog oblika s okruglim visokim tornjevima na uglovima umjesto renesansnih zemljanih tvrđava koje u to vrijeme dominiraju u fortifikacijskom graditeljstvu jer su razvojem artiljerije visoki zidovi i kule gotovo izgubili svaku svrhu? Za zemljanu je tvrđavu na odabranom mjestu bilo dovoljno prostora, a i tlo je bilo dovoljno podignuto nad rije-

kom. Vjerojatno su se kanonici odlučili na zidanje kaštela u poznatom tlocrtnom obliku zato što je to bilo znatno jeftinije od zemljane bastionske tvrđave. Gradnja je zahtijevala manje rada i manje troškova, a kaštel je bio i trajnija građevina od tvrđave od zemlje i drva. Isto tako bilo je jeftinije održavanje, ali i troškovi obrane jer je prostranija tvrđava zahtijevala i više artiljerije i veću vojničku posadu. Prostorno manja a čvršća masa prostranih kula mogla se ipak braniti podjednako efikasno, a slabost spojnih zidova kaštela rješavali su najprije nasipanjem zemlje s unutrašnje strane, a poslije nedovršenim sustavom vanjskih obrambenih graba i bedema.

Kaptolska je utvrda u Sisku bila dobro naoružana što je vidljivo iz opisa

koji je 1552. sačinio Grgur Sesvetački (Mindzenti), zapovjednik zagrebačkih puškara, koji je ujedno opisao položaj i veličinu kaštela. Naoružanje se sastojalo od 10 topova (pučki nazvanih "taržak") te dva veća topa i 4 manja. Bio je i jedan višecjevni željezni top manjeg kalibra. Branitelji su imali 40 teških bedemskih pušaka (bradatica) i 4 obične. Imali su 4 cente brzo zapaljiva baruta i 5 centi baruta za topove i puške. Bilo je mnogo kugla raznih promjera za topove i puške te 9 centi olova i 7 centi željeza s mnogo hladnog oružja, od kojih najviše koplja sa šiljcima. Na vodi je bilo 5 većih i 25 manjih lađa (šajka) koje su mogle ponijeti 600 naoružanih vojnika. Kaštel je bio dobro opskrbljen brašnom, slaninom, solju i vinom, iako se često tužio da nema dovoljno zaliha za slučaj duže opsade.

Sisačka utvrda na crtežu M. Stiera

Petrinjska utvrda na crtežu M. A. Weissa

Briga o utvrđivanju sisačkog kaštela potaknula je Kaptol da nešto više brige posveti i drugim prekokukskim utvrdama, posebno obrani grada Hrastovice, iako za to nije bilo ni dovoljno snage ni sredstava. Zbog nove je utvrde od početka bilo mnogo sumnjičenja i tužbi kralju, jer se vjerovalo da se nadzor i obrana tako važne utvrde ne može prepustiti isključivo Zagrebačkom kaptolu. Bilo je i pritužaba što često u kaštel nisu pripušteni ni kraljevi vojnici. Očito se nije radilo o sigurnosnim razlozima, već o vlasti i zapovjedništvu nad obranom kaštela. Kaptol će dugo, uporno i ljubomorno čuvati vlast i nadzor nad ovom utvrdom jer je bio svjestan da bi gubitkom nadzora izgubio i vlasništvo i utjecaj na organizaciju obrane u Pokuplju i Posavlju. Od toga nije odstupio ni u najtežim trenucima. Stoga i nije dobio neku značajniju pomoć od kralja pa su se za obranu kaštela trošila velika vlastita sredstva. Ipak kralj je pomogao daljnjim oslobođenjem kaptolskih posjeda od poreza, a dodatnu brigu o održavanju vodio je i Hrvat-

Prikaz petrinjske utvrde u 18. st.

ski sabor i krajiška vlast slavonske obrambene granice.

Rekli smo već da je kaštel građen u obliku trokuta s tri kule i spojnim zidovima čije su stranice dugačke više od 30 metara. Kule su bile trokatne s ovećim strijelnicama za artiljeriju, postavljenim tako da se moglo pucaati na sve strane. Najmanji je promjer imala južna kula, a jedini je ulaz u dvorište i kule, koji i danas postoji, bio kroz istočnu kulu drvenim stubama. Na zidovima između kula bile su strijelnice za obične puške. Utvrdada je bila okružena kanalom preko kojega se također prelazilo samo na jednom mjestu. Vrlo je brzo uz postojećii trokut napravljen drugi od palisada, a palisade su poslije zamijenjene zidom, pa se izdaleka utvrda doimala poput četverokuta.

Slavne bitke za sisačku utvrdu u uskoj su vezi s jednom drugom tvrđavom, zapravo bitno su utjecale na njezinu izgradnju. Riječ je o Petrinji, gradu smještenom na desnoj obali Kupe, petnaestak kilometara zapadnije od Siska. Inače srednjovjekovna Petrinja bila je smještena desetak kilometara južnije uz put prema Zri-

nu, pretpostavlja se blizu današnjih sela Jabukovca i Kraljevčana, a nedaleko kaptolskog Vinodola. Čak se vjeruje da joj i ime potječe od riječi *petrus* (kamen), a kamena ima dosta na Zrinskoj gori. Položaj se negdašnje Petrinje ne može točno utvrditi, iako je još u 15. st. to bilo značajno trgovište. Grad se prvi put spominje 1240. kada od slavonskog hercega Kolomana (brata kralja Bele IV.) stječe status slobodnoga kraljevskog grada. Poslije je bio u vlasništvu knezova Blagajskih, da bi ga 1479. Doroteja i Martin Frankopan darovali zagrebačkom biskupu.

Prvi napad na Sisak i druge kupske utvrde izveo je 1591. zapovjednik Bosanskog pašaluka Hasan-paša Predojević. Pošto je zauzeo prethodno razorenu Hrastovicu i Goru, napao je sisački kaštel. Pokušao ga je osvojiti artiljerijskom opsadom i navalama na gradske zidine. Kad se uvjerio da je obrana mnogo čvršća nego što se nadao, povukao se u Bosnu da bi se pripremio za novi napad.

U proljeće 1592. Hasan-paša pripremio je sisačkim braniteljima veliko iznenađenje. Stigao je do Kupe s ve-

likom vojskom i brojnim pratećim ljudstvom. Utaborio se na mjestu gdje rječica Petrinja utječe u Kupu i tu je započeo graditi novu utvrdu. Mnoštvo radnika i dopremljena građa omogućili su mu da na očigled branitelja s druge strane Kupe u kratkom vremenu (povijesni izvori tvrde za samo tri tjedna) podigne novu četverokutnu utvrdu od drvene građe, zaštićenu zemljanim nasipima i prokopima te kulama na uglovima i jakim kulom u sredini. Valja reći da su 1941. pronađeni ostaci temelja prvobitne utvrde te kamene kugle i oruđe. U zaštitne grabe uokolo utvrde uvedene su vode rječice Petrinjčice.

Upravo je ta utvrda začetak današnje Petrinje. Još je prije s druge strane Kupe, u Brestu kraj kojega je izgrađen most koji i danas stoji iako je u više navrata rušen, započela gradnja velike zemljane utvrde. S gradnjom utvrde u Brestu bila je povezana i sudbina stanovnika Hrastovice koji su se preselili u njezinu blizinu. No s gradnjom i izborom gradilišta utvrde nije bilo mnogo sreće jer je zemljane nasipe Kupa plavila i uništavala. Stoga je građenje započinjalo u više navrata, a u trenutku dok Turci grade novu utvrdu s druge strane rijeke postojala je jedna započeta zemljana utvrda s velikim vojničkim logorom.

Pošto je podigao novu utvrdu, Hasan-paša nije odmah krenuo u osvajanje kupskih utvrda. Proslavio je svoj uspjeh i vratio se do Kostajnice. Potom je prikupio svježe vojne snage i krenuo Unom do Bihaća. Najprije je zauzeo Izačić koji su njegovi branitelji napustili. Kapetan bihačke obrane Josip Lamberg šest je dana odbijao turske napade, a onda se predao pritisnut pritiscima građana. Tako je nakon više od stoljeća obrane pao Bihać, središte Bihačke kapetanije i glavno unsko uporište tog dijela proturske obrane. Rat za opstanak Hrvatske time je konačno prenesen

na Kupu i obrambenu crtu između Drave i Save.

Nakon sretnog i brzog osvajanja Bihaća Hasan-paša se vratio u novu petrinjsku utvrdu. Započinju borbe za kupske utvrde. U Brestu je tada bila veća banska vojska s pomoćnim štajerskim četama. Turci su iznenađeno prešavši most krenuli u otvoren napad, a kršćanska je vojska razbijena i rastjerana. Potom je turska vojska nesmetano pljačkala po Turopolju. Ujedno su rastjerane sve straže i čardaci od Bresta do Siska. Tada je Hasan-paša drugi put napao sisački kaštel. Sada je imao mnogo više opsadne artiljerije, ali je obrana i ovaj put uspješno odbijala sve turske navale. Hasan-paša se ponovno povukao ispod sisačkih zidina neobavljena posla. Krenuo je u Bosnu po nove snage. Branitelji sisačkog kaštela dobili su predah za nužne popravke.

Treća je opsada započela sljedeće 1593. godine. Ovaj je put Hasan-paša doveo najveću vojnu silu i rasporedio oko kaštela najjaču artiljeriju. Procjenjuje se da je doveo vojsku od 12.000 vojnika. Danima je razarao zidine utvrdu pokušavajući je zauzeti stalnim jurišima. Utvrdu je branilo

Pogled na dio prilaza između kula

300 branitelja na čelu s kanonikom Blažom Đurakom i Matijom Fintićem. Pokraj Zagreba se prikupljala vojska s vojnicima banske čete i zemaljskog poziva, žumberačkim uskocima, krajišnicima iz Slavonske krajine, karlovačkim arkebuzirima, kranjskim i koruškim konjanicima te njemačkim vojnicima. Iako se izvori razlikuju govori se o otprilike 5.000 vojnika. Tom su vojskom zapovijedali hrvatski ban Toma Bakač Erdö-

dy, Andrija Auersperg i Ruprecht von Eggenberg koji su braniteljima pritekli u pomoć 22. lipnja, praktički u posljednji čas. Turci su vjerojatno iznenađeni potučeni općim jurišom, a mnogi su se utopili u povlačenju preko Kupe, među njima i sam Hasan-paša. Procjenjuje se da je bilo 8000 poginulih turskih vojnika i mnogo zarobljenih, dok su gubici na kršćanskoj strani praktički bili neznatni. Sisačka pobjeda bila je prva velika pobjeda u stoljetnim borbama s Turcima i vjerojatno najslavnija pobjeda ikad ostvarena na hrvatskom tlu. Označila je veliku ratnu prekretnicu jer je uspostavljena ravnoteža na hrvatsko-turskoj granici i podignuta samosvijest Hrvata koji su nakon nje iz defenzivnih polako prelazili u ofenzivne ratne operacije. Pobjeda je snažno odjeknula u cijeloj Europi, a sisački su pobjednici zasuti odličijima i zahvalama europskih državnika.

Najviše je priznanja i pohvala dobio hrvatski ban Toma Bakač Erdödy koji je primio i odličje pape Klementa VIII. Valja reći da je sisački poraz snažno odjeknuo i na turskoj strani te da je nakon dva mjeseca sultan Murat III. obavijestio Rudolfa II. tzv. Dugi rat koji je trajao sve do 1606.

Ulaz u sisački Stari grad

Ovo je možda prilika da se nešto više kaže o Erdödyjima koji su iako mađarskog podrijetla bili jedna od najslavnijih hrvatskih velikaških obitelji. Posjedovali su velika imanja u Ugarskoj, Slavoniji i Hrvatskoj. Uspion je obitelji započeo s Tomom Bakačem (1435.-1521.), sinom kolara Franje Bakolcza iz Erdöda u samarskoj županiji. Plemstvo je zajedno s braćom dobio 1495. Većinu je njegovih posjeda naslijedio nećak Petar, inače hrvatski ban koji je iz imena počeo izostavljati ime Bakač. Proslavio se u borbama s Turcima, što je posebno obilježilo njegova sina Tomu, sudionika Sisačke bitke i hrvatskog bana u dva navrata (1584.-1595. i 1608.-1614.). Toma je 1607. dobio nasljednu čast velikog župana varaždinske županije koja je obitelji pripadala do sredine 19. st. Mnogi su mu nasljednici bili hrvatski banovi, a najpoznatiji je Nikola koji je bio kao ban sudjelovao u gušenju Zrinsko-frankopanske urote, ali i onemogućio priključenje Banske krajine Karlovačkom generalatu. Hrvatska je grana obitelji izumrla 1703., a naslijedila ih je ugarska loza. Od njih je najpoznatiji Ivan (1733.-1806.) koji je kao dalmatinsko-hrvatsko-slavonski ban na Hrvatsko-ugarskom saboru branio hrvatska municipalna prava, a suprotstavio se i uvođenju mađarskog jezika kao službenog u Hrvatskoj.

Nažalost pobjeda nije do kraja iskorisćena zbog oklijevanja i nesloge kršćanskih vojskovođa. Iako je to bila prava prilika da se zauzme petrinjska utvrda i da se neprijatelju možda oduzmu sve utvrde do Une, za to se jedino zalagao Toma Erdödy, kršćanski su zapovjednici slavili pobjedu, zbrajali ratni plijen i pisali opširna izvješća o svom udjelu u velikoj pobjedi.

Razbijenim snagama Bosanskog pašaluka pristigla je u pomoć velika vojska rumelijskog begler-bega, koja je bila upućena na glavno ratište tek započetoga Dugog rata u Ugars-

ku. Ta se vojska upustila u osvetnički obračun s malobrojnim braniteljima dijelom razrušenoga sisačkog kaštela, pošto se kršćanska vojska već bila razišla. Golema je turska vojska brzo i lako zauzela sisačku utvrdu 28. kolovoza 1593. Sisačka je utvrda dakle osvojena tek u četvrtom pokušaju.

Pad sisačkog kaštela uvelike je zabrinuo cjelokupnu hrvatsku javnost, posebno slabo branjeni Zagreb pred kojim zapravo više nije bilo nikakve prave prepreke. No ni Turci to nisu znali iskoristili jer se snažna turska

koj imenovao svog brata nadvojvodu Maksimilijana. Bojao se da opet među vojskovođama ne dođe do nesloge oko vođenja budućih ratnih operacija u Hrvatskoj.

Ljeti 1574. kršćanske su snage pod zapovjedništvom Jurja Lenkovića uspjele zauzeti Goru i Hrastovicu te kulu koja je bila predstraža petrinjskoj utvrdi. Kad je Rustan-beg kao zapovjednik petrinjske utvrde izgubio svaku nadu da se može oduprijeti većoj kršćanskoj vojsci, napustio je njezinu obranu i u noći pobjegao prema Zrinu i Kostajnici. Prije

Pogled izvana na utvrdu

vojska Rumelijskog pašaluka nije uputila prema Zagrebu i Karlovcu, što bi značilo i konačno osvajanje Hrvatske, već se vratila na ugarsko ratište.

Krajem te i sljedeće godine ipak su se na hrvatskoj strani dogodile neke značajne promjene. Zbog smrti prijašnjih imenovani su novi zapovjednici. Tako je zapovjednikom Hrvatske krajine postao Juraj Lenković, a zapovjednikom Slavonske Ivan Sigmund Herberstein. Istodobno je kralj za vrhovnog zapovjednika sveukupne kršćanske vojske u Hrvats-

bijega posuo je tvrđavu sumpornim prahom i zapalio. Veliki je požar petrinjske tvrđave vidjela turska posada u sisačkom kaštelu pa je prestrašena za svoju sudbinu i ona napustila utvrdu. Tako su sretno i bez borbe oslobođeni i Sisak i Petrinja.

Smjesta se započelo s temeljitom obnovom sisačkog kaštela, ali za obnovu napuštene petrinjske utvrde nije bilo dovoljno radnika ni novca. Dijelom je taj ratni zadatak zanemaren i zbog nesloge hrvatskog plemstva oko budućnosti utvrde. Propuštena je prilika da se turska utvrda

obnovi i u nju smjesti hrvatska ili krajiška vojna posada. Tu ponovljenu stratešku grešku opet su iskoristili bosanski Turci koji su se s jakim snagama vrlo brzo vratili na Kupu, zaposjeli nebranjenu petrinjsku tvrđavu te je potom obnovili i utvrdili.

Velika se kršćanska vojska spremala osvojiti petrinjsku utvrdu sljedeće, 1595. godine. I taj je put utvrda oslobođena sretno i bez prave borbe. U jednom je manjem okršaju pred vratima petrinjske tvrđave bio teško ranjen Rustan-beg koji je od te rane i umro. Turci su potom bez borbe pobjegli iz tvrđave i prije nego što je

njaništvo (husari) pa po njima nova utvrda dobiva i ime – Husarvar. Sve se radi prema stručnim projektima i sa stručnim nadzorom. Voditelj je poslova i za jednu i za drugu tvrđavu poznati talijanski vojni graditelj Carlo Porta. Stari se drveni zidovi turske utvrde zamjenjuju jačim zemljanim bedemima pa se utvrda polako od turske utvrde pretvara u novu tvrđavu s bastionima. Izgradnjom posebnog mosta spajaju se obje utvrde u jedinstven obrambeni sustav, posebno pošto je 1597. dovršena i utvrda na lijevoj obali Kupe. No Hrvatski sabor i ban zbog velikih su

vlast na cijelom oslobođenom teritoriju do Une. Izuzetak je dugo bila petrinjska tvrđava i njezina vojna posada.

Petrinjska se tvrđava obnavljala u više navrata i s vremenom se uz nju, sjeveroistočno i južno, počinje neplanirano razvijati naselje. Prestankom turske opasnosti vojnici su napustili tvrđavu 1703. i od nje danas nema nikakvih vidljivih ostataka niti na lijevoj niti na desnoj obali. Petrinja međutim ostaje krajiški grad u kojem se grade kasnobarokne i klasicističke vojne zgrade te uređuju trgovi i perivoji. Poslije se grade škole i upravne zgrade. S vremenom se Petrinja razvija u snažno gospodarsko središte mesne industrije. Bila je okupirana i teško je stradala u Domovinskom ratu te danas obnovljena polako vraća svoj nekadašnji gospodarski značaj.

Nedavno smo posjetili Stari grad u Sisku pošto smo neuspješno pokušavali u gustom vegetaciji gradskog kupališta u Petrinji pronaći neke tragove nekadašnjih zemljanih tvrđava. Ispred kaštela uređen je restoran koji je omiljeno izletišta Siščana i njihovih gostiju, ali je Stari grad, inače spomenik nulte kategorije, zatvoren. On je predviđen za smještaj muzejske zbirke bogate zbirke sisačkoga gradskog muzeja. Počeo se temeljito obnavljati uoči Domovinskog rata, u ratu je dodatno stradao jer mu je oštećeno krovništvo i pokrov, a obnavlja se postupno u skladu s raspoloživim, ali nedostatnim novčanim sredstvima.

Ljubaznošću mr. sc. Božice Marić, inače rođene Siščanke, koja je bila uključena u temeljita istraživanja svih oštećenja na Starome gradu, što su poslužila za projekt njegove obnove, dobili smo izvještaje o stanju projekta te fotografije unutrašnjosti kaštela. U tom izvještaju piše da je kaštel kroz povijest mijenjao vlasnike koji su prema potrebama obavljali razne preinake i dozidavanja magazina, smanjivanja i zatvaranja niša te pregrađivanja prostorija, ali da to ni-

Dio utvrde uz Kupu sa skelama za obnovu

stigla glavina krajiške vojske. Tako je konačno osvojena utvrda koja je bila ishodište turskih napada na Pokuplje i Turopolje.

Pri napuštanju je utvrda bila oštećena, ali je ipak mogla poslužiti za smještaj vojne posade. Odmah je započela obnova i izgradnja te utvrde, ali i drugih utvrda na lijevoj obali Kupe. No zbog sukoba oko vlasništva nove utvrde, Hrvatski je sabor pokrenuo gradnju nove utvrde na lijevoj obali Kupe, smještene točno preko puta petrinjske utvrde. U tu se utvrdu trebalo smjestiti hrvatsko ko-

troškova održavanja izgubili bilo kakav nadzor nad ovom utverd, pa se u vremenu što slijedi sve više okreće održavanju i naoružavanju drugih kupskih utvrda, posebno onih u Sredičkom (gdje je bilo komandno mjesto), Drenčini, Letovaniću, Pletaru te brojnim drugim utverdama i taborištima za vojne posade. Čak su 1598. sve kupske utvrde dobile svojega kapetana Pavla Gregorijanca – kapetana Kraljevstva. Te su utvrde pod zapovjedništvom hrvatskog bana, nakon završetka Dugog rata (mirom na Žitvi 1606.), omogućile stvaranje posebne Banske krajine, a poslije i

je poremetilo niti izmijenilo izvorni izgled građevine. O preinakama postoje točni podaci tek za razdoblje od kraja 19. i početka 20. st. Zna se jedino da su u 17. st. na zidovima što spajaju kule nastale prostorije drugog kata i da su pokrivene krovom i prilagođene potrebama svoga vremena.

Pretpostavlja se da je velike promjene sisački kaštel pretrpio u obnovi koja je obavljena nakon slavne pobjedonosne bitke. Zid uz Kupu bio je pojačan novim zidom u koji nisu bile ugrađene strijelnice. Ugrađena su samo vrata, a zazidana su vrata između južne i sjeverne kule. Na prvom i drugom katu bilo je vodljivih tragova preinaka, mijenjale su se visine katova, a lukovi su zamijenjeni stripom od greda.

Stari je grad najteže stradao u Drugome svjetskom ratu kada je bombardirana rafinerija koja se nalazi na desnoj obali Kupe. Tada je pogođen s dvije bombe. Naročito je stradala zapadna kula koja je pogođena izravno i otprilike je 1/6 od temelja do krova odletjela u Kupu. Nakon rata neko je vrijeme kaštel služio kao gradska ubožnica što je dodatno uništilo zidove i podove. U obnovi krajem pedesetih i početkom šezdesetih godina ta je kula porušena i ponovno izgrađena. Temelji su ojačani betonskim serklažom, a zidovi su zidani od cigle tako da bi izgledom zadržali pri-

ašnji oblik, a obliku ostalih kula prilagođeno je i krovništvo.

Inače su spojni dijelovi utvrde zidani vapnenim mortom, kamenom i ciglom koja je djelomično rimska. Vanjski su zidovi drugog kata izvedeni od hrastovih mosnica, a leže na konzolno isturenim gredama prvog kata. Krovna je konstrukcija dvostruka visulja s pokrovom od biber crijepa.

Zidovi istočne kule također su zidani dijelom rimskom, a dijelom drugom opekrom te kamenom. Podna je konstrukcija nanovo izvedena 1963. od montažnih armiranobetonskih gredica, budući da je utvrđeno da je stara podna konstrukcija ležala izravno na zemlji. Na tu je konstrukciju položen oblog od cigle. I južna je kula zidana kao istočna, osim što je manjih dimenzija. Stropna je konstrukcija prvoga kata od drvenih greda s oplatom od hrastovih mosnica, a stropna je konstrukcija drugog kata lučna sa svodovima od opeke.

U obnovi nakon Drugoga svjetskog rata obnovljena su sva krovništva kula, zapadnog i istočnog trakta, uređene prostorije drugog kata, prizemlje istočne kule, uređeni hodnici, izmijenjene trošne grede i daske. Postavljena su drvena stubišta, elektroinstalacije, ožbukani zidovi i stropovi u kulama te uređeni podovi. Također su zatvorene prije nasilno otvorene

niše i otvori te uređeni svodovi dvorišnog zida, a nisu dirani zbog nepristupačnosti podrumi južne i istočne kule. Dvorište utvrde popločeno je rimskom ciglom.

Pregledom građevine pronađene su mnogobrojne pukotine, posebno na južnoj kuli, koje čak ugrožavaju njezinu stabilnost i koje su zahtijevale najhitnije intervencije. Istočna je u nešto boljem stanju, ali ima pukotina i na svodu i na vanjskim zidovima. U posebno su lošem stanju spojni zidovi koji su s dvorišne strane doživljavali razne pregradnje i imaju brojne pukotine, a mjestimice su i nagnuti. U posebno je lošem stanju zid prema Kupi koji je relativno vrlo loše građen i sastoji se od nehomogene građe. Drvena konstrukcija vapi za izmjenom dotrajalih i trulih greda i dasaka, a posebnu je pozornost potrebno posvetiti rješenju odvodnje oborinskih voda.

Zanimljivost jest da su sondažna ispitivanja temelja pokazala da se temelji nalaze na dubini od otprilike 340 cm od površine tla i da su građeni od kamena. Na to se nastavlja zid od cigle koji se nalazi do 70 cm od visine terena. Nisu međutim pronađeni drveni piloti odnosno roštilji ispod kula i spojnih traktova, iako se u pisanoj dokumentaciji zna da postoje.

Branko Nadilo